

УДК 343.2/.7(477)(045)

ОВЧІННІКОВ Р.М., студент Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті тлумачиться поняття військового злочину, види цих злочинів та відповідальності за їх вчинення. Проаналізовано погляди різних науковців стосовно правового регулювання кримінального законодавства з даної теми та розглянуто шляхи вдосконалення. Особлива увага зосереджена на проблемах застосування кримінально-правових норм стосовно військових злочинів.*

***Ключові слова:** військові злочини, види військових злочинів, система військових злочинів, реформування.*

***Summary.** The article will interpret the concept of a war crime, the types of these crimes and the responsibility for their commission. The views of different scholars on the legal regulation of criminal legislation on this topic are analyzed and ways of improvement are considered. The attention is also concentrated on the problems of the application of criminal law in relation to war crimes.*

***Keywords:** war crimes, types of war crimes, system of war crimes, reformation.*

***Аннотация.** В статье объясняется понятие военного преступления, виды этих преступлений и ответственности за их совершение. Проанализированы взгляды разных ученых относительно правового регулирования уголовного законодательства по данной теме и рассмотрены пути усовершенствования. Также особое внимание сосредоточено на проблемах применения уголовно-правовых норм в отношении военных преступлений.*

***Ключевые слова:** военные преступления, виды военных преступлений, система военных преступлений, реформирование.*

Постановка проблеми. Заходи щодо захисту та реалізації інтересів національної безпеки, забезпечення стабільного функціонування політичних та економічних систем держави потребують високого рівня ефективності боротьби зі злочинною діяльністю у військовій сфері та сприянню закріплення правового режиму в ній. Внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) пов’язане зі своєчасною та ефективною реакцією законодавства на загрозу інтересам держави та безпеці її громадян.

Реалізація військово-правової реформи в Україні ставить перед законотворцями та перед вітчизняною юридичною наукою багато питань. Більшість із них потребують широкого теоретичного дослідження. При виконанні завдань, що покладаються на Збройні Сили України, важливу роль відіграють службові особи, які формують військово-адміністративний апарат і наділені певними повноваженнями в частині командно-організаційної та адміністративної діяльності. Надаючи військовим особам певні службові та владні повноваження, закон вимагає, щоб вони використовувались виключно на благо військової служби. Тому при здійсненні злочину під час несення військової служби ці особи грубо порушують ст. 17 Конституції України [1], закони України та Військову присягу, яка вимагає сумлінного та чесного виконання свого військового обов’язку.

Результати аналізу наукових публікацій. Вирішенню проблем військово-кримінального законодавства України та відповідальності за вчинення військових злочинів приділяли увагу наступні науковці: Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк,

М.І. Панов, М.Г. Колодяжний, В.І. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, Н.О. Гуторова, О.М. Сарнавський, О.В. Черниш та інші. Проте, в умовах глобалізації злочинності кримінальне право України потребує подальшого його удосконалення.

Метою статті є дослідження змісту військового злочину в кримінальному праві України, його ознак, передбачених КК України, оцінка здобутків вчених та визначення шляхів законодавчого удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Профілактика та протидія злочинності у військовій сфері є частиною кримінально-правової політики України. КК України містить сукупність норм, якими здійснюється кримінально-правове регулювання суспільних відносин, що стосуються військовослужбовців, як носіїв, визначених військовим законодавством, конкретних прав та обов'язків. Цей комплекс включає норми Загальної та Особливої частини КК України. Ефективність зазначеного кримінально-правового регулювання залежить від їх узгодженості між собою, а також від узгодженості з іншими нормами в частинах КК України, як підсистеми кримінального права. Впровадженню законодавчих змін або доповнень до цих норм повинні передувати наукові дослідження та всебічний аналіз статистики військових злочинів, скоєних військовослужбовцями.

У загальній частині КК України специфіка кримінально-правової регламентації суспільних відносин, що стосується військовослужбовців, була втілена в нормах інститутів покарання і судимості. Об'єктом згаданих відносин є поведінка їх учасників (дії або утримання від дій). У переліку видів покарань, як визначено в ст. 51 КК України, передбачено покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців (п. б) та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (п.10).

Перше із них може бути застосовано до всіх категорій військовослужбовців, крім осіб, які проходять строкову військову службу. В свою чергу, друге – застосовується лише для військовослужбовців строкової служби. Арешт – вид покарання, який застосовується щодо військовослужбовців, визначається законодавцем як гауптвахта у ч. 2 ст. 60 КК України. Виконання кримінального покарання для військовослужбовців у формі арешту, а також у формі затримання їх в дисциплінарному батальйоні, є функцією Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Також варто відзначити застосування покарання до військовослужбовців у вигляді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України), яке застосовується як додаткова форма покарання. Військовослужбовець може бути позбавлений військового звання за вироком суду, якщо він був притягнутий до відповідальності за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Норми інституту покарання також передбачають певні застереження стосовно військовослужбовців. Такі види покарань, як громадські роботи та обмеження свободи, не можуть застосовуватися до осіб, які проходять строкову військову службу (ч. 3 ст. 56 та ч. 3 ст. 61 КК України). Усі, без винятку, категорії військовослужбовців не підлягають застосуванню покарання у вигляді виправних робіт (ч. 2 ст. 57 КК України).

У питаннях звільнення від покарання придатність до військової служби за станом здоров'я має значення для військовослужбовців, засуджених до службового обмеження, арешту та тримання в дисциплінарному батальйоні (ч. 3 ст. 84 КК України).

Окремого врегулювання набули й питання погашення судимості військовослужбовців. Згідно з ч. 4 ст. 89 (Строки погашення судимості) КК України такими, що не мають судимості, визнаються особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному

батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту.

Конструюючи вищезазначені норми та розміщуючи їх в Загальній частині КК України у розділах “Покарання та його види” (X), “Звільнення від покарання та його відбування” (XII) та “Судимість” (XIII), законодавець мав спрямувати свої зусилля на досягнення не тільки досконалості їх конструкцій, а й узгодженості між собою та з іншими нормами в межах вказаних інститутів Загальної частини КК України.

На нашу думку, окреслена мета в цілому законодавцем досягнута. Разом із тим, слід констатувати, що окремі положення цього комплексу норм все ж заслуговують на критику, зокрема, положення ч. 4 ст. 89 КК України.

По-перше, законодавець у цьому пункті передбачає погашення судимості військовослужбовцям з моменту їх дострокового звільнення від відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, яке є більш суворим, ніж арешт, а також передбачає таке погашення і військовослужбовцям, які достроково звільнені від відбування покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, яке є менш суворим, ніж арешт. Водночас для військовослужбовців, які достроково звільнені від відбування покарання, проміжного за критерієм ступеня суворості, тобто від арешту, законодавець погашення судимості не передбачає. Така позиція законодавця виглядає нелогічною.

По-друге, має місце термінологічна неузгодженість у межах пункту. Терміни, які застосовуються у ньому стосовно суб’єктів відбування покарань, потребують уніфікації. Законодавець називає суб’єктів, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців та у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, особами, а суб’єктів, які відбули покарання у виді арешту – військовослужбовцями.

По-третє, у пункті зазначено, що такими, що не мають судимості, визнаються військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту. Вказане формулювання суперечить положенням п. 8 ст. 51 та ч. 2 ст. 60 КК України, адже гауптвахта є місцем відбування арешту, а не заміною йому [1, с. 309-310]. Перераховані недоліки, на нашу думку, мають бути взяті до уваги законодавцем та усунуті в ході подальшої нормотворчої діяльності, пов’язаної із удосконаленням вітчизняного кримінального законодавства.

Загальні ознаки, система й види військових злочинів передбачені у розділі XIX Особливої частини КК України.

Звідси до істотних ознак указаних злочинів відносяться:

- 1) їх об’єкт (установлений порядок несення чи проходження військової служби) та
- 2) їх спеціальний суб’єкт, яким є військовослужбовці Збройних Сил України та інших державних органів, перелік яких надано у ч. 2 ст. 401 КК України [2, с. 917].

Систему військових злочинів та їх видів та відповідальності за них складають 34 статті (ст. 401 – 435) КК України. Залежно від безпосереднього об’єкта, на які посягають військові злочини, на думку таких науковців, як Анісімов Г.М., Дзюба Ю.П. та Касинюк В.І., можна виділити такі їх групи:

I. Злочини проти порядку підлеглості та військової гідності: непокора (ст. 402), невиконання наказу (ст. 403), опір начальникові або примушування його до порушення службових обов’язків (ст. 404), погроза або насильство щодо начальника (ст. 405), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України).

II. Злочини проти порядку проходження військової служби: самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України).

III. Злочини проти порядку збереження та користування військовим майном: викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411), необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412), втрата військового майна (ст. 413 КК України).

IV. Злочини проти порядку експлуатації військової техніки: порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414), порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415), порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416), порушення правил кораблеводіння (ст. 417 КК України).

V. Злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб: порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418), порушення правил несення прикордонної служби (ст. 419), порушення правил несення бойового чергування (ст. 420), порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК України).

VI. Злочини у сфері охорони державної таємниці: розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК України).

VII. Військові службові злочини: недбале ставлення до військової служби (ст. 425), бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України).

VIII. Злочини проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій: здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427), залишення гинучого військового корабля (ст. 428), самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429), добровільна здача в полон (ст. 430), злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431), мародерство (ст. 432 КК України).

IX. Злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями та договорами: насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст. 434), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435 КК України) [3, с. 20-21]. Ми вважаємо, що такий поділ військових злочинів на групи є доцільним, оскільки до уваги береться безпосередній об'єкт, на який посягають такі злочини.

Чинний Кримінальний кодекс України зберіг в Особливій частині окремий розділ XIX “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)”, яким передбачається відповідальність за вчинення військових злочинів. Аналіз практики застосування статей розділу XIX КК України свідчить про наявність багатьох проблем, які виникають у правозастосовчих органів. Проблемними та такими, що потребують наукових досліджень, залишаються питання щодо відмежування військових злочинів від суміжних з ними злочинів [4].

Згідно ч. 1 статті 401 КК України військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом (розділом XIX) злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також

військовозобов’язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.

Як зазначають М.І. Панов, Н.О. Гуторова, родові поняття окремих груп злочинів, передбачених у розділах Особливої частини КК України, є поняттями доктринальними. Вони виступають науковими логіко-юридичними абстракціями, які виконують важливу функцію засобів наукового пізнання соціально-правових явищ. Винятком є закріплення в законі родового поняття злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) [5, с. 296].

З огляду на юридичне визначення поняття військового злочину, передбаченого ст. 401 КК України, суб’єкти злочину, передбачені у розділі XIX КК України, особи, що не мають статусу військового та не несуть службу, тобто цивільні, не можуть бути визнані винними у вчиненні злочину (за винятком співучасті) [6, с. 113]. Проте реальність сучасності, тенденція до збільшення кримінальних правопорушень у військових формуваннях держави, вчинені цією конкретною категорією осіб, тяжкість наслідків таких правопорушень, що несуть суспільну небезпеку вимагає проведення наукового дослідження щодо доцільності законодавчого перегляду положень цієї статті та внесення можливих змін у неї.

В останні роки на етапах реформування Збройних Сил України та інших державних військових формувань, сформованих відповідно до законів України, для значної кількості посад, що раніше займали лише військовослужбовці, стало можливим замінити їх цивільними особами. Також не було винятком, коли діяльність посадових осіб є вирішальною для бойової готовності державних військових формувань та здатності виконувати свої конституційні завдання та функції. Статистичні дані показують, що цивільні особи, які займають такі посади у таких військових формуваннях, вчиняють різні види злочинів, в тому числі тяжкі та особливо тяжкі. Така статистика є додатковим аргументом на користь позиції щодо необхідності проведення досліджень щодо доцільності законодавчого перегляду положень ст. 401 КК України.

Окрім проблем застосування кримінально-правових норм щодо вчинених злочинних діянь, що відносяться до розділу в цілому, існує ряд проблем щодо кваліфікації також окремих злочинів, передбачених цим розділом. Аналіз результатів правоохоронних органів, а також теоретичних досліджень вказують на недосконалість деяких статей у цьому розділі, що також піднімає ці проблеми. Таким чином, однією з таких є ст. 410 КК України “Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем”. Також проблемою є те, що при застосуванні цієї статті в деяких випадках можна виявити недосконалість законодавчої структури та щодо вказівки на предмет злочину. Таким чином, ч. 3 ст. 410 КК України передбачає відповідальність за вчинення пограбування з метою захоплення тільки зброєю, військовими запасами, вибуховими та іншими військовими речовинами, засобами транспорту, військовими та спеціальними засобами. При цьому за жорстоке поводження з метою окупації іншого військового майна відповідальність не встановлена.

Висновки.

В умовах глобалізації злочинності кримінальне право України може та повинно бути гармонізованим і з міжнародним правом. Цього вимагають умови сучасного взаємопов’язаного та взаємозалежного світу.

Ефективність боротьби проти злочинності залежить від багатьох факторів. Одним із таких чинників є правильність кримінально-правової оцінки суспільно-небезпечних діянь, вчинених у військовій сфері. З огляду на це пропонується Розділ XX Кримінального кодексу України “Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку” перейменувати на “Злочини проти миру, людяності та військові злочини”, а розділ XIX “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)” – на “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби”.

Таким чином, проголошення в Україні незалежності, реалізація на практиці положень Конституції України щодо захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, а також спрямованість її на вступ до Європейського Союзу поставили перед вітчизняною юридичною наукою принципово нові фундаментальні питання. Тому слід переглянути відповідне військове законодавство.

Використана література

1. Сарнавський О.М. Норми про кримінальну відповідальність військово-службовців у системі кримінального права України // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 308–311.
2. Кримінальний кодекс України . науково- практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
3. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / [Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.] ; за ред. М.І. Панова. – Х. : Право, 2011. – 184 с.
4. Черниш О.В. Питання кримінально-правової кваліфікації у військовій сфері : матеріали конференцій. – (Репозитарій Національного Авіаційного Університету). – Режим доступу : <http://www.er.nau.edu.ua/handle/NAU/27643>
5. Панов М.І., Гуторова Н.О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 100. – С. 291-304.
6. Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 109-117.

Рецензент статті: Катеринчук К.В., *к.ю.н., доцент*. Доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Юридичного інституту.

~~~~~ * * * ~~~~~